

SAMOJKO CVIJANOVIĆ

Udžbenici istorije u srednjim školama

Udžbenik istorije proizlazi iz nastavnog plana programa i on je osnovno sredstvo za usvajanje znanja i samostalan rad učenika, ali je isto toliko neophodan i nastavniku za planiranje rada na času.

Osnovna namjera je da se nastava istorije uskladi sa rezultatima naučne istoriografije (nacionalne i svjetske) i zahtjevima savremenog obrazovanja. NPP i na njegovoj osnovi udžbenici su elementi pomoću kojih se konkretizuju ovi zahtjevi. Preispitivanje i novo tumačenje pojava, događaja, ličnosti, ideologija, metoda rada stavlja nastavnika istorije u specifičan položaj, a od njega se zahtjeva stalno usavršavanje. Potreba za novim udžbenicima koji će kvalitativno i kvantitativno uspješnije predstaviti istoriju, očigledna je. Udžbenici koji su u upotrebi teško da mogu udovoljiti kriterijumima savremene metodike nastave istorije. Trenutni udžbenici za srednje škole su rađeni na osnovu važećih NPP, te u prvom redu daju hronološki prikaz istorijskih događaja i ne ostavljaju mnogo prostora za primjenu učenja zasnovanu na razvoju vještina učenika. Tu treba dodati nedovoljnu osposobljenost samog nastavnog kadra za realizaciju nastavnog procesa zasnovanog na razvoju učeničkih vještina. Nedostatak savremene nastavne tehnologije, prostora, inventara i sl. je jedan od problema koji utiču na kvalitet nastavnog procesa.

Postavlja se pitanje: **kakvi su nam udžbenici potrebni?**

- da li su udžbenici ogledalo i nas samih,
- šta uraditi da se učenici privole da što više koriste udžbenike,
- kako oblikovati udžbenik da bude interesantan,
- da li je vizuelno zanimljiv i da li kod učenika pobuđuje interes da ga istražuje,
- da li je udžbenik za dijete tog uzrasta,
- da li će ga rado držati u rukama,
- kako motivisati učenike da žele učiti i vladati svojim učenjem,
- kako učiniti da znanja koja prenosimo ostaju,
- da li podučavati učenike ili predmet,
- šta nam je važno da učenici znaju i zapamte,

- koje strategije koristiti za uspješnu realizaciju ciljeva,
- da li primjenjujemo multiperspektivnost,
- da li je tekst raspoređen po nivoima znanja ili su data znanja predviđena za sve učenike,
- jezik kojim je pisan udžbenik da je prilagođen uzrastu učenika,
- da li ubaciti gradivo vezano za struku,
- da li motivišu učenike da istražuju,
- da li su zadaci i pitanja nekad preteški i ne pomažu u shvatanju,
- da li pruža mogućnost učeniku za izradu znanja i umijeća kroz samostalne aktivnosti,
- da li pitanja i zadaci čija je funkcija da podrže proces učenja kod učenika, daju povratnu informaciju o napredovanju u učenju (ako znamo da proces učenja nije proces akumulacije već konstrukcije znanja),
- da li pitanja postavljena u udžbeniku olakšavaju dijaloški metod rada,
- da li je primjenjena interaktivna nastava i grupni rad,
- da li je uloga nastavnika aktivnija i kreativnija,
- da li pitanja i zadaci podstiču kritičko razmišljanje učenika,
- da li do izražaja dolazi inventivnost učenika,
- da li kod učenika razvija vještine da uče kako da misle.

Kako oblikovati udžbenik da bude interesantan?

Da bi se poboljšao kvalitet udžbenika treba izraditi standarde. Savremeni udžbenik mora da zadovolji dva osnovna kriterijuma:

1. da je gradivo ispravno tumačeno, dakle naučno zasnovano,
2. da je gradivo didaktički-metodički oblikovano da učenika motivišemo na rad, to jest da je zanimljivo.

Da bi se poboljšao kvalitet udžbenika osim tehničke opremljenosti, udžbenik mora biti kako gradivom sadržajan, tako i interesantan. Kreiranju udžbenika mora se prići sa poštovanjem osnovnih didaktičkih principa, a to su: princip naučnosti, princip prilagođenosti nastave uzrastu učenika, princip sistematičnosti i postupnosti u nastavi, princip povezanosti teorije i prakse, princip trajnosti i usvajanja znanja.

Glavni zadaci udžbenika jesu da pomažu učenicima da što bolje shvate sadržaj. Da ih osposobi za rješavanja problema i da im učvršćuje već stečeno znanje. U našim udžbenicima pitanja i zadaci stoje na kraju i uvijek su reproduktivnog tipa, tj. zadaci ponavljanja i uvježbavanja. Mnogo rjeđe se javljaju u naslovima i na početku lekcije

čija funkcija je da pripremi učenika u novo gradivo, tako da čitanje lekcije bude tražanje za odgovorima. Ona bi trebala da povezuje staro i novo gradivo ono što učenik ima u svom iskustvu sa novinama. Pitanja postavljena u uvodnom dijelu u sklopu teksta kao i njegovom završetku olakšavaju dijalošku metodu rada. Pitanja u toku lekcije imitiraju tok razmišljanja za odgovorima. Pitanja koje stoje iz grupe lekcija i povezuju njihovo gradivo u cijelini. Ovi tipovi pitanja treba da budu zastupljeni u udžbeniku a pitanja i zadaci koji stoje iza lekcije trebaju da budu rezime te lekcije i njen kratki pregled. Najveći broj pitanja treba da podstiču dublji misaoni napor učenika. Direktna pitanja, posmatraj, pogledaj, zaključi, dopuni motivišu učenike pri rješavanju zadataka. Važna inovacija u udžbeniku treba da bude zastupljenost tema iz kulture nauke, prosvjete, savremenog života i dosljedno da se prate kroz cijeli hronološki okvir. Da ne dominira politička istorija u odnosu na sve druge (kulturnu istoriju, istoriju svakodnevnog života). Uz osnovni hronološki pristup insistirati na sinhronističkom pristupu kako u strukturiranju udžbenika tako i u prezentovanju sadržaja nacionalne, evropske i svjetske istorije.

U okviru nastavnih jedinica izdvojeni podnaslovi i najvažniji dijelovi teksta trebaju biti obojeni jakom bojom a neki dijelovi teksta da budu istaknuti odgovarajućom bojom podloge. Odštampani pojmovi datumi i ličnosti omogućavaju bolju preglednost čime autor ističe njihovu važnost. Poseban kvalitet udžbenika čini obilje slikovnog materijala, fotografije, grafika, karikatura, heraldičkih simbola. Likovno grafička oprema udžbenika čini ga zanimljivim za učenika kao što su ilustracije, mape, karte, crteži (didaktički aparat) koji ima za cilj da podrži tekst, da ga objasni, učini zanimljivim, pomogne u razumijevanju. Učeniku treba dati mogućnost da sam analizira značajne istorijske izvore čime se stvara prostor za kreativno i kritičko mišljenje i dobija se podsticajnost udžbenika. Istorijski izvori u udžbenicima i ilustracioni materijal koji prati tekst daje mogućnost primjene učenja zasnovanog na razvoju vještina učenika. Da uz svaku nastavnu jedinicu ako je moguće da se uključe različiti tipovi istorijskih izvora. Tekstove unutar nastavne jedinice podijeliti podnaslovima jer učenicima pomažu kod snalaženja u tekstu. Uvrstiti pregledan podsjetnik na kraju svake nastavne jedinice i uvrstiti rječnik nepoznatih riječi. Karte da budu na početku lekcije a ne na kraju jer učenik treba još da čita naslov da shvati istorijsko vrijeme i prostor to jeste uzročno-posljedične veze. Karte trebaju da budu jasne, funkcionalne i urađene u adekvatnom koloritu. U udžbenike treba uvrstiti hronološke tabele koje bi se koristile u procesu učenja.

Šta je karakteristika dobrog udžbenika?

Pitanja koja se postavljaju da bi se izvršila ocjena je pitanje koje se fokusira na unutrašnji kvalitet udžbenika: sadržaj, pedagoški pristup.

Ocjena sadržaja udžbenika iz istorije

1. Koji je istorijski period obrađen? Da li se ti periodi tačno podudaraju sa onim koji se pominju u nastavnom planu i programu? Da li postoje ikakve praznine koje je potrebno popuniti iz nastavnog materijala?
2. Da li udžbenik predstavlja poprilično sveobuhvatan hronološki pregled dužeg vremenskog perioda? Ili selektivniji pregled? Ili se fokusira na nekoliko bitnih perioda u državnoj, regionalnoj, evropskoj ili svjetskoj istoriji ili na široke istorijske teme i situacije?
3. Koliko je stranica posvećeno svakom periodu koji je obrađen u udžbeniku i da li je dužina u skladu sa onim što je potrebno prema programu iz predmeta istorije?
4. Koliki je naglasak stavljen na političku, diplomatsku, ekonomsku, socijalnu i kulturološku istoriju unutar sadržaja udžbenika? Da li udžbenik nudi nacionalnu perspektivu evropske ili nacionalne istorije?
5. Da li obrada nacionalne istorije obuhvata i osvrt na gledišta drugih zemalja i naroda na događaje i procese u domovini?

Pedagoški pristup

- Koje su sposobnosti i shvatanja potrebni, da bi učenici bili u stanju da tumače izvorni materijal i izvode provjere sadržanog uvodnim dijelovima udžbenika?
- Da li je u njoj sadržan izvorni materijal, aktivnosti i zadaci, kao i narativni tekstovi?
- Ako su locirani drugi elementi, kako su u knjizi organizovani?
- Da li postoji izvorni materijal, odnosno druge aktivnosti za učenje na kraju svakog poglavlja ili se nalazi na kraju knjige?
- Glavna svrha da se učenici prisjete informacija iz tekstova udžbenika, pružaju mogućnost da se kritički osvrnu na istorijske dokaze, isti dokaz može tumačiti na više načina, raznih izvora istorijskih dokaza, da pruže instrumente.
- Kako se bilo koja ilustracija, fotografija, mapa i dijagram dovodi u vezu sa tekstom?
- Da li udžbenik uvodi učenike u istorijske događaje pitanja i razvoj situacije koje obrađuje? Npr, da li se udžbenikom nastoji pokazati kako ljudi vide ne samo događaje i stanje u kojem su živjeli, nego i alternative koje su im otvorene u svako doba kako ih je oblikovala vlastita prošlost?

Unutrašnji kvalitet udžbenika iz istorije

- Da li balans između teksta i drugih elemenata (ilustracije, mape, pisma, slike, rukotvorina) odgovara starosnoj dobi i nivou sposobnosti onih za koje je udžbenik napisan?

- Kao što je sigurno da mlađi i manje sposobni preferiraju udžbenike sa manje tekstova, a više ilustracija, takođe je sigurno da će za njih biti teže ako se od njih traži prekomjerno korištenje izvornog materijala.
- Da li udžbenik nudi pluralnost tumačenja prošlosti (npr. više perspektiva). Da li će učenika navesti na razmišljanje o istoriji kao o disciplini?
- Da li očekujete da će udžbenik izazvati kod učenika interesovanje za predmet i za prošlost?
- Tekst ne treba biti ni previše pojednostavljen, niti nerazumljiv učenicima. Tekst treba biti čitljiv, ali bi takođe učenicima trebalo pomoći da kod sebe razviju stil pisanja koji odgovara disciplini istorije.

Da bi se doprinijelo da udžbenik bude što kvalitetniji predlažem timski rad u izradi udžbenika u čijoj bi izradi učestvovali stručnjaci različitog profila (stručnjaci za sadržaj, za didaktičko oblikovanje, za likovno-grafičku opremu). Sve ovo može se postići ako postoje jasne procedure izrade i izdavanja udžbenika i zakon o udžbenicima. Kako bi se što uspješnije realizovala procedura izrade udžbenika potrebno je uspostaviti saradnju između Zavoda za izdavanje udžbenika, Ministarstva prosvjete i kulture i Pedagoških zavoda. Prilikom izrade udžbenika treba češće konsultovati aktive nastavnika istorije.